RAVON

schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 35 | april 2018

Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën

Boomkikkers Zeeuws-Vlaanderen

Memorecorders handig hulpmiddel in het veld

Waar gaat het mis met de levendbarende hagedis?

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en de Meetprogramma's Amfibieën, Reptielen en Zoetwatervissen.
Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
024-7410600 (Nijmegen)
020-5257331 (Amsterdam)

Aanmelden
Ga naar **www.ravon.nl/nieuwsbrief** om u aan te melden voor de digitale editie van Schubben & Slijm.
Stuur een mail naar **kantoor@ravon.nl** om u aan te melden voor de print editie.

Adreswijzigingen
kunt u doorgeven aan **kantoor@ravon.nl**

Foto omslag:
Bittervoorn (Foto: blikonderwater.nl)

Redactie:
Edo Goverse (NEM Meetprogramma Amfibieën)
Ingo Janssen (NEM Meetprogramma Reptielen)
Jan Kranenbarg (NEM Meetprogramma Zoetwatervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee:
Aaf Verkade, Adri Schols,
Annemarieke Spitzen, Arthur de Bruin,
Arnold van Rijsewijk,
Arthur Segers, Bart Pijper,
Bart Bok, Corinna Vermeulen,
Dick van Dorp, Eelco Hoogendam,
Fabian Smith, Fred Schenk,
Geert van Poelgeest, Hans Teeven,
Hans van Til, Harry van Buggenum,
Hero Moorlag,
Jan en Anne de Roeck, Jelle Hofstra,
Jeroen van Delft, Joost Vogels,
Judith Bouma, Kasper van Acker,
Koos Dansen, Maarten Gilbert
Mark van Heukelum, Mick Vos
Moran Sahin, Naomi Lambrikx,
Onne de Vries, Petra van Leeuwen,
Rémon ter Harmsel, Robert Sluijs,
Ronald de Boer, Sanne Ploegaert,
Stephan Huijgens, Steven Jansen,
Tariq Stark

Vormgeving - layout:
Pleun van der Linde Publish Impuls - Cross Media Solutions

Druk: Ten Brink

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C004472
FSC www.fsc.org

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

3 RAVON YouTube-kanaal en Instagram
4 Boomkikkers Zeeuws-Vlaanderen
5 Heikikkers in januari
6 Late larven geelbuikvuurpad
6 Verstoorde winterrust
7 Adder onder de auto
7 Sloebertje
7 Paddendrol
8 Meer ringslangen gespot
8 Gemaskerde groene kikker
8 Hagedis op het werk
9 Hazelworm bijt vuursalamander
9 Daar hangen ze dan
10 Koele kikker
10 Mag ik je huidje?
11 Vergrassing van natuurterreinen
12 Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën
14 Paddenwerkgroep Hengelo
14 Onthulling bord Help de padden
15 Avonturen met de puthaak
16 Vistellers gezocht
17 Zaklampvissen: kijkraam bouwen!
18 Snorkelrisico's
19 Waar gaat het mis met de levendbarende hagedis?
19 Eerste adders Dwingelderveld 2018
20 Meetnetten ANLb en Natura-2000 Gelderland
20 Vuursalamander duikt op in Delft
20 Rugstreeppad Noordwijkerhout is er vroeg bij
21 Grote modderkruiperfilm
21 In Memoriam Jan Pepping en Stephan Loosveld
22 Meelifters
22 Kamsalamander in de sloot
22 Daar gaat mijn populatie
23 Vissen spotten op het droge
24 Onderzoek naar de verspreiding van kikkers en padden met behulp van memorecorders
26 Activiteiten
27 Contactpersonen
28 Vrijwilliger aan het woord Hans Teeven en Eelco Hoogendam

04

12

19

24

RAVON YouTube-kanaal en Instagram

Jullie blijven graag op de hoogte van de nieuwste ontwikkelingen en het laatste nieuws over (de bescherming van) reptielen, amfibieën en vissen. Dit doen wij via allerlei kanalen, zoals onder andere de website, facebook, ons tijdschrift en deze nieuwsbrief Schubben & Slijm. Maar we brengen graag de volgende kanalen nog eens onder jullie aandacht.

RAVON YouTube-kanaal (www.tinyurl.com/repamvis)
Het aantal filmpjes op ons RAVON YouTube-kanaal is flink toegenomen.
De laatste aanwinst is een korte film over de grote modderkruiper met als subtitel 'Sleutels voor herstel van een mysterieuze moerasbewoner'.

In deze film wordt uit de doeken gedaan welke maatregelen natuur- en waterbeheerders kunnen nemen om het deze oer Nederlandse moerasbewoner weer naar zijn zin te maken. Binnen Noord-Brabant is reeds gestart met deze inrichtingsmaatregelen. Hierover is op 14 maart ook een natuurbericht verschenen.

In 2018 zullen we op ons YouTube-kanaal ook veel korte filmpjes gaan publiceren over diverse activiteiten achter de schermen op kantoor en in het veld. Wil je niets missen, abonneer je dan op ons YouTube-kanaal!

Instagram-kanaal (www.instagram.com/ravonnederland)
Iedere week plaatsen we een mooie foto met kort bijschrift op ons Instagram-kanaal. Vaak leuke soortfoto's maar soms ook foto's over onderzoek en bescherming. Nieuwsgierig? Neem dan eens een kijkje en volg ons.

We hopen via deze kanalen ook in een behoefte te voorzien. Laat ons weten wat je er van vindt. Tips zijn altijd welkom (mail naar k.joosten@ravon.nl).

Kris Joosten & Mick Vos

Boomkikker Zeeuws-Vlaanderen

Boomkikker niet meer weg te denken in West-Zeeuws-Vlaanderen

Het gaat goed met de boomkikkerpopulatie in West-Zeeuws-Vlaanderen. De boomkikker was jarenlang een zorgenkindje met als dieptepunt de jaren negentig van de vorige eeuw, toen er verspreid over drie van elkaar geïsoleerde gebieden nog maar een paar honderd van deze gifgroene kikkertjes voorkwamen. Oorzaak van de afname was het verlies aan geschikte leefomgeving door een veranderend gebruik van het buitengebied.

Het leefgebied van de boomkikker kenmerkt zich in een tweetal deelgebieden: het water waarin de voortplanting plaatsvindt en waar de eieren en larven zich kunnen ontwikkelen; het landgebied waar de boomkikker buiten de voortplantingstijd zich ophoudt. De voortplantingswateren zijn zoet met een goed ontwikkelde watervegetatie, de ligging is open en zonnig met flauw oplopende oevers. Er komen geen vissen voor, zelfs geen soorten als de stekelbaars.
Het landgebied bestaat uit een zomerleefgebied en een overwinteringsgebied: het zomerleefgebied is een kleinschalig halfopen landschap met een gevarieerde begroeiing van kruiden en lage struiken. Het is zonnig gelegen met een hoge grondwaterstand zodat de bodem niet uitdroogt. Overwinteringsplaatsen zijn bij voorkeur vorstvrij zoals holen in de grond, hopen van plantaardig afval en/of dood hout of stenen en in vorstvrijeruimtes zoals kelders van woningen.

In de jaren negentig kreeg Het Zeeuwse Landschap het beheer over het grootste deel van de geïsoleerde gebieden, Kievittepolder bij Cadzand Bad, en de Wallen van Retranchement en Aardenburg in handen. De Stichting ging aan de slag met het creëren en herstellen van het leefgebied van deze veeleisende diertjes. Oude veedrinkputten werden opgeknapt, nieuwe poelen werden gegraven, muskusratten en vijanden zoals stekelbaars werden verwijderd. Deze aanpak bleek succesvol; een licht herstel van de populatie tekende zich af.

Natuurgebieden met elkaar verbinden werpt vruchten af
Er is in West-Zeeuws-Vlaanderen in samenwerking met verschillende partners de afgelopen 15 jaar vooruitstrevend gewerkt aan het uitvoeren en het tot stand brengen van meerdere natuurontwikkelingsprojecten die deel uit maken van het Natuurnetwerk Zeeland. Dit netwerk van bestaande en te realiseren natuurgebieden in Zeeland beëindigt de versnippering van de natuur en vergroot de overlevingskansen van zeldzame dieren en planten. Het uiteindelijke doel is om de geïsoleerde leefgebieden van de boomkikker met elkaar te verbinden, waardoor de populatie minder kwetsbaar wordt. In deze nieuw aangelegde ecologische verbindingszone in West-Zeeuws-Vlaanderen heeft de boomkikker zich definitief gevestigd. Na een voorzichtig herstel van de populatie in de laatste jaren van de vorige eeuw, 300 exemplaren, gaat het diertje nu anno 2017 letterlijk en figuurlijk met “sprongen” vooruit. In aaneengesloten natuur kunnen kwetsbare soorten zich ongehinderd verplaatsen van het ene naar het andere gebied. Dat gebeurde in eerste instantie met name rond Retranchement zoals de Willem Leopoldpolder (2003) en de Zwinpolder (2006) en later, verder naar het zuiden in de Aardenburgse Havenpolder (2009) en de compensatienatuur van de rondweg van Aardenburg (2012).
De migratie van boomkikkers zet onverminderd door; alweer vijf jaar geleden werden de eerste boomkikkers rond de Wallen

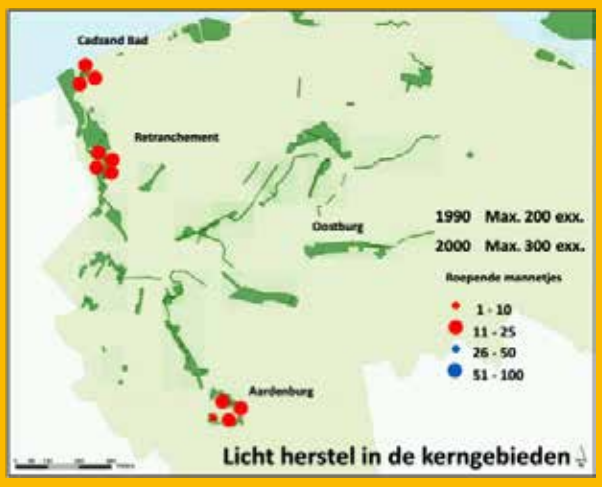

van Sluis en St. Anna ter Muiden gehoord. Ook over de grens bij onze Belgische collega's van de Zwinduinen gaat het goed. Nooit eerder werden daar zoveel, ruim 1.000 roepende mannetjes in 2017 geteld. Het gebied is door het gevoerde natuurbeleid min of meer uitgegroeid tot een groot leefgebied voor de boomkikker, waar overigens ook andere soorten amfibieën, vogels, kleine zoogdieren, vleermuizen en insecten zich prima thuis zullen voelen.

Poelenbeheer

Boomkikkers hebben een voorkeur voor schaars begroeide, zonnig gelegen, ondiepe poelen. Om te voorkomen dat de poelen binnen enkele jaren dicht groeien met soorten als riet, lisdodde en wilg, worden in de graslanden runderen ingezet die gedurende het seizoen de oevers kort begrazen. Door de jaren heen is gebleken dat bij voldoende begrazingsdruk gedurende het seizoen de poelen zonder opschonen tussen de vijf tot tien jaar geschikt blijven. Gefaseerd worden de poelen door de jaren heen machinaal geschoond in de voor amfibieën meest geschikte periode: september tot oktober.

Met een jarenlange reeks van gebiedsdekkende tellingen zijn de ontwikkelingen van de boomkikker goed te volgen.

Boomkikkerkoren

De mannetjes vormen bij het voortplantingswater koren, deze boomkikkerkoren laten zich, vooral op de warmere avonden (vanaf 15 °C), tot op een kilometer afstand horen vanaf een half uur voor, tot enkele uren na zonsondergang. De roep is een ritmisch 'kê(k)-kê(k)-kê(k)' dat enkele malen per seconde wordt herhaald. Tijdens de voortplantingsperiode, april tot eind mei, gaan vrijwilligers op pad om de diertjes te tellen. In deze periode beginnen de mannetjes als de schemering invalt met hun karakteristiek roep. Tijdens het roepen zitten de mannetjes meestal in ondiep water of aan de oever van de poel. In mei 2017 is er door de vrijwilligers gebiedsdekkend een simultaantelling uitgevoerd waarbij maar liefst ruim 2500 roepende boomkikkermannetjes zijn genoteerd. Om ook nog de reproductie vast te stellen gaan we in augustus nog eens op pad en tellen we de juveniele boomkikkers.

Fred Schenk

Heikikkers in januari

10 °C in Noord-Brabant, 'smos'-regen, het is maandagavond 29 januari 2018: tijd voor een rondje over de heide. Op het fietspad langs de A2 was het al druk met amfibieën. Met name kleine watersalamanders stapten in de richting van de 'poelekes' die daar liggen.

Op de Groote Heide volop heikikkers, gewone pad en vooral ook veel bikkeltjes-onder-de-amfibieën: kleine watersalamanders. Bij een kijkje in het heldere water zagen we vooral kleine watersalamanders en ook heikikkers als poffertjes platgedrukt tegen de bodem, hun velletje wat ruim om het lijf. En dan geloof je je oren niet: 'Wuob wuob' klonk het. 'Wuob wob wuob' klonk het weer en nog een keer. Een bekend geluid maar voor januari wat onwerkelijk... wuob wob, alsof ze wilden zeggen: "*In Brabant slaan we de winter dit jaar gewoon over!*"

Een dag later, de zon schijnt en ik geloof m'n oren nog steeds niet. Er lopen die middag enkele kleine watersalamanders over het zandpad. Eén heikikker zat aan de rand van het bos met haar neus in de januarizon... ja, ze had het ook gehoord!

Petra van Leeuwen

Late larven geelbuikvuurpad

Op 29 november jl. werden deze twee geelbuikvuurpadlarven in een klein betonnen putje gevonden in de velden van Cottessen. De putjes zijn aangelegd voor de introductie van geelbuikvuurpadden alhier. In de literatuur is het bekend dat sporadisch larven worden waargenomen tot in oktober. Ook staat vermeld dat ze dan niet verder tot ontwikkeling komen en sterven. Waarschijnlijk is de temperatuur te laag voor verdere metamorfose. Deze twee larven lagen lethargisch op de bodem...

Edo Goverse & Stephan Huijgens

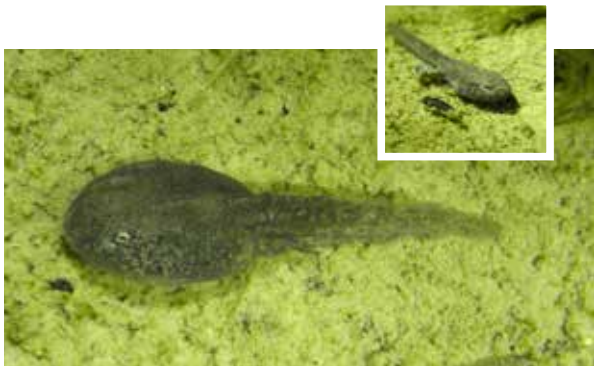

Verstoorde winterrust

Fatale afloop 'redding' bruine kikkers na ontruiming

Op een winterse maandag eind februari werd de rust in onze straat in Arnhem-Zuid verstoord door een heel gezelschap dat zich opmaakte om een woning te ontruimen. Voor de woning werd een grote container geplaatst waarin de huisraad die achtergelaten was werd gedumpt. Nieuwsgierig (als altijd) ging ik na een paar uurtjes eens bij de container kijken en zag daarbij dat een volwassen en een halfwas bruine kikker een poging deden om zich te verplaatsen, wat bij een temperatuur van -2 °C niet gemakkelijk was.

Een van de werkers riep dat in tuin aan de andere kant van het huis nog wel 50 kikkers rondliepen. Ik ben even gaan kijken, met de voornoemde twee exemplaren in de hand en inderdaad waren daar ook een paar kikkers te zien die verstoord waren door het ontruimen van de tuin, wat dus ook bij een ontruiming blijkt te horen. Op mijn vraag wat men met de beschermde dieren deed, werd door een opzichter gezegd dat ervoor gezorgd werd dat een laag blad in de tuin werd gelaten waar de dieren weer onder konden kruipen.

De twee bruine kikkers die ik al vast had, heb ik bij gebrek aan beter (lees een andere goede schuilplek) - alles was bevroren - onder in één van mijn compostvaten in de tuin gezet, in de hoop dat ze daar hun winterrust konden voortzetten.
In de dagen daarna bleef het vriezen tot -8 °C en werd de laag ijs op mijn kleine tuinvijver steeds dikker.
Toen ik op donderdagmorgen uit het raam keek, zag ik een bevroren bruine kikker op het ijs liggen en ook bleek de halfwas kikker een poging te hebben gewaagd om de vijver op te zoeken. Na twee dagen in het compostvat hebben beide kikkers een meter of drie overbrugd en zijn richting het water getrokken, met helaas een fatale afloop. Dat moet bij een gevoelstemperatuur van meer dan tien graden onder nul zijn gebeurd.

Hoe is het verder afgelopen met de kikkers in de betreffende tuin? Ik heb eerst nog overwogen om deze dieren ook op te halen, maar heb daar vanaf gezien omdat ik geen idee had waar ik al die beestjes moest laten. Wel is een kijkje in de betreffende tuin genomen; het leek erop dat, nadat ik iets geroepen had over beschermde dieren, niet verder was gegaan met de ontmanteling. Kikkers werden niet gezien. Of zijn de verstoorde dieren alsnog in de container gegooid?

Het komt natuurlijk regelmatig voor dat huurwoningen (inclusief de tuinen) ontruimd worden en ook bij wisseling van huurders moet de tuin 'kaal' opgeleverd worden. Ook bij verkoop van woningen wordt de tuin vaak niet ontzien. Dit zonder dat rekening wordt gehouden met de diertjes die daar voorkomen.

Ronald de Boer

Adder onder de auto

Bladerend door mijn digitale fotoarchief kwam ik een adderfoto tegen van 23-8-2015. Hier zit wel een aardig verhaaltje achter dat misschien de moeite waard is om ter lering en vermaak in Schubben & Slijm te plaatsen.

Het was alweer een tijdje geleden dat ik het herpetoduct onder de N310 tussen Nunspeet en Elspeet (Noord-Veluwe) had tebezocht. Rijdend over de Stakenbergweg zag iets kronkelen op de weg en remde..., vlug uit de auto springend en kijken. Gelukkig de adder is ongedeerd! Terwijl ik op de knieën voor mijn auto bij de adder zat hoorde ik iemand vloekend op mij af komen. Mijn achterligger kwam tierend verhaal halen... Ik wilde nog begrip kweken door rustig educatief uit te leggen waarom ik zo plotseling stopte maar ... tja ... dat lukte dus niet. Voor dit moment was dat dus niet de juiste aanpak.

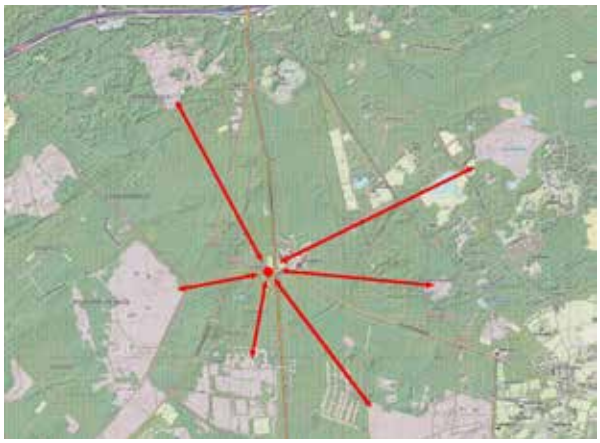

Opvallend aan deze waarneming is de vindplaats. Normaal kom je ze tegen op open heideterreinen met pijpenstrootje en hier en daar struikgewas. Deze 'typische' adderbiotopen liggen nogal uit de buurt. (Bron basiskaart: Opentopo.nl)

Dan maar strategie wijzigen. Wijzend naar de grond vroeg ik: "*Wilt u even de slang voor mij vastpakken? Kan ik mijn fototoestel uit de auto halen.*" Zijn kameleon-gezicht trok van rood naar wit en hij wist niet hoe snel hij weg moest komen. Na deze kleine interactie heb ik de pechlamp voor de veiligheid aangezet en een foto gemaakt van de 'geschrokken' adder die inmiddels onder de auto schuilde.

Vervolgens heb ik de adder rustig begeleid naar de overkant van de asfaltweg. Zou toch ongewenst zijn als hij als een platte liniaal op het asfalt zou eindigen. Eenmaal aan de overkant kroop de adder langzaam door de vegetatie het bos in naar een onbekende bestemming. Tijdens mijn verblijven op de Veluwe heb ik al meer addertjes onder het gras gezien, maar dit was wel een speciale adder onder de auto.

Steven Jansen

Sloebertje

Jan en Anne de Roeck stuurde ons deze foto van een jonge ringslang die ten prooi viel aan hun kat. Waarschijnlijk een nakomeling van hun 'huisslang' met de bijnaam Sloebertje, die al jarenlang in hun tuin leeft. Hij heeft een mooi verblijf gevonden in een holle ruimte naast hun betonnen inbouw zwembad in de tuin. Ze vroegen ons advies over de te nemen maatregelen tijdens de renovatie van de zwembadbak, want ze willen Sloebertje niet kwijt of verstoren. Hopelijk is dat gelukt!

Paddendrol

Deze foto ontvingen wij van Koos Dansen uit Arnhem. Hij zag deze gewone pad naast zijn drol op 17 september 2017 na het verplaatsen van zijn afvalcontainer naast het huis. Koos was verrast over de grootte van de drol. Een gewone pad laat dus indrukwekkende sporen na.

Meer ringslangen gespot

2017 was een recordjaar voor de Waarneemactie Reptielen op de Veluwezoom. Meer bezoekers dan ooit meldden bij Bezoekerscentrum Veluwezoom reptielen die ze hadden gezien. Vooral de ringslang werd veel gespot.

Een recordaantal van 88 formulieren werd door de bezoekers ingevuld en vaak werden foto's van de reptielen gemaakt. In totaal werden zo afgelopen jaar 22 hazelwormen, 13 gladde slangen en 67 ringslangen gemeld.
Meer informatie is te lezen in het verslag Waarneemactie Reptielen 2017 op de Veluwezoom. Te downloaden op:
www.natuurmonumenten.nl/natuurgebieden/nationaal-park-veluwezoom/nieuws/waarneemactie-reptielen-veluwezoom-meer-ringslangen-gespot/

Ronald de Boer

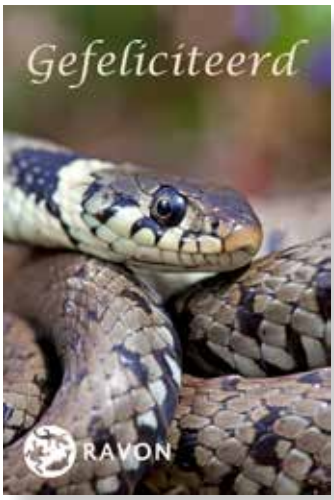

RAVON heeft Ronald gefeliciteerd met zijn initiatief en succes.

Gemaskerde groene kikker

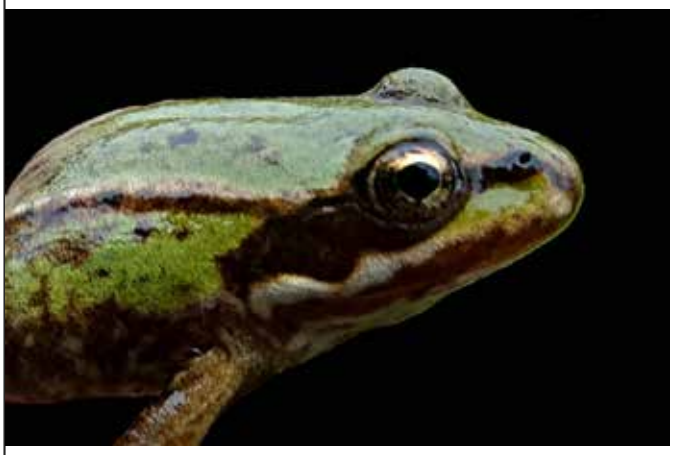

Naar aanleiding van onze melding 'Kikkers ontmaskerd' in Schubben & Slijm nr 34, waarin wordt gewaarschuwd dat er ook groene kikkers zijn met een donkere vlek achter het oog, ontvingen wij van Jelle Hofstra bijgaande foto van een bastaardkikker. Hij maakte deze foto vorig jaar in de Terwispeler Grootschar (Fr).

Hagedis op werk

29 november 2017 vond Arthur Segers op zijn werk een hagedis. Het bleek te gaan om een ontsnapte agame-soort. Hij lijkt erg op *Calotes versicolor*, een vrij populaire soort in de terrariumhouderij. De Nederlandse naam voor deze soort is bloedzuiger; de mannetjes krijgen in de paartijd een knalrode kop, alsof ze bloed gedronken hebben.
Arthur heeft de hagedis tijdelijk opgevangen in een glazen bak en een nieuw thuis voor het beestje gezocht.

Hazelworm bijt vuursalamander

In mei 2017 trof waarnemer Kasper van Acker dit opmerkelijke tafereel aan in Midden-Frankrijk: een hazelworm die een vuursalamander in zijn poot bijt. Onduidelijk is waarom de hazelworm dit uitzonderlijke gedrag vertoont. Hazelwormen kunnen opportunistisch zijn wat betreft prooikeuze. Zo is er vanuit Nederland een waarneming bekend van een hazelworm die een jonge levendbarende hagedis eet. Vuursalamanders zijn echter geen reguliere prooi en dit exemplaar is duidelijk een maatje te groot voor de hazelworm. Bovendien is de vuursalamander giftig.
Het is niet bekend hoe deze interactie is afgelopen, maar hoogstwaarschijnlijk is de hazelworm uiteindelijk tot inkeer gekomen en heeft hij de vuursalamander losgelaten. De hazelworm blijft verrassen!

Daar hangen ze dan

Klapeksters kunnen er wat van, dat is algemeen bekend. Judith Bouma maakt op haar monitoringsroute regelmatig foto's van de gespiesde prooien en deelt deze met ons. Dit keer als een collage van allerlei foto's van de afgelopen jaren. Judith licht toe: "*Als frequent bezoeker van het Fochtelooërveen (mijn achtertuin) tref ik geregeld klapeksters aan, maar vaker nog alleen de prooien. De meeste prooien zijn, in tegenstelling tot óf andere gebieden óf wat de meeste lectuur ons vertelt, opgespietst en niet geklemd. Ik heb vele foto's van de prooien, maar een enkele met een geklemde prooi en dat betrof twee muizen. De vele prooien zijn bijna alleen maar (hei)kikkers (± 99%), naast enkele levendbarende hagedissen, één kleine watersalamander en een paar muizen.*"

Koele kikker

Tijdens de koude winterdagen is er in Nederland slechts weinig activiteit van amfibieën te verwachten. De verrassing was dan ook groot toen er op de avond van 11 december 2017 een volwassen bruine kikker werd aangetroffen bovenop het vers gevallen dikke pak sneeuw in Driebergen. Op de dag dat het KNMI Code rood had afgegeven voor zware sneeuwval was dit dier op pad gegaan.
Ondanks een temperatuur van rond het vriespunt reageerde het dier nog alert. Waarom de kikker onder deze omstandigheden actief was is niet bekend, maar waarschijnlijk bood de overwinteringslocatie niet genoeg bescherming tegen de grote hoeveelheid sneeuw van dat moment en moest het dier

noodgedwongen op zoek naar een andere plek. Met een beetje hulp werd deze gevonden in een nabij gelegen grote hoop bladeren.

Maarten Gilbert

Mag ik je huidje?

Vorig jaar is er grandioos gehoor gegeven aan onze vraag om vervellingshuidjes van adders in te sturen voor onderzoek door de Universiteit Gent naar de aanwezigheid van 'Snake Fungal Disease' bij wilde slangen in Nederland. Gelukkig is op geen enkel adderhemd deze schimmel gevonden!

Ongeveer een jaar of tien geleden werd de boosdoener, de schimmel *Ophidiomyces ophiodiicola*, gevonden in wilde slangen in Noord-Amerika. Voor die tijd kwam de schimmel alleen voor in Centraal- en Oost-Amerika. Deze schimmel tast de huid van de slang aan en kan leiden tot de dood van het dier. Onderzoekers uit Engeland en Tsjechië hebben eerder dit jaar gepubliceerd dat zij de schimmel bij ringslangen in Engeland en een dobbelsteenslang in Tsjechië hebben gevonden. Dit is de eerste keer dat deze schimmel in Europa is gevonden.

We willen graag in Nederland en België het onderzoek uitbreiden naar andere soorten dan de adder en ook naar slangen in gevangenschap. Hierbij de oproep om vervellingshuidjes van slangen (wilde en gehouden exemplaren!) te bewaren en op te sturen naar RAVON. Graag de huidjes per stuk droog en donker bij kamertemperatuur bewaren in een papieren envelop (niet in een plastic zakje) en sturen aan RAVON, Postbus 1413, 6501 BK, Nijmegen t.a.v. Annemarieke Spitzen.

Hartelijk dank.

Annemarieke Spitzen & Tariq Stark (RAVON), mede namens An Martel (UGent)

Adderhemd en zijn eigenaar. (Foto: Dick van Dorp)

Levendbarende hagedis. (Foto: Jelger Herder)

Vergrassing van natuurterreinen

De aanwezigheid van adders en levendbarende hagedissen in vergraste terreindelen in het Dwingelderveld

Voorschrift redactie

In Schubben & Slijm nr 25 (september 2015) is eerder een artikel verschenen van Onne de Vries over de invloed van het weer op het waarnemen van de adder in het Dwingelderveld. Voor informatie over het Dwingelderveld, het uitgevoerde onderzoek, de werkwijze, de weersomstandigheden en een overzicht van de waargenomen soorten verwijzen wij naar dit artikel.

In 1988 is in opdracht van het toenmalige overlegorgaan Dwingelderveld een onderzoek uitgevoerd naar de herpetofauna in het Dwingelderveld. In drie maanden tijd hebben de onderzoekers een groot gebied (3.616 ha) onderzocht op het voorkomen van amfibieën en reptielen. Dit artikel gaat in op de aanwezigheid van adders en levendbarende hagedissen in vergraste terreindelen in het Dwingelderveld.

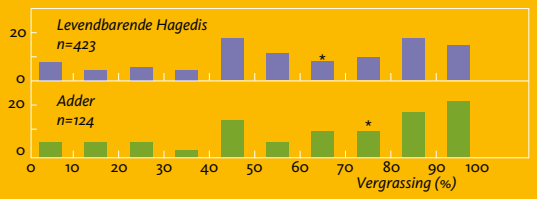

Figuur 1. Verdeling van de waarnemingen van adder en levendbarende hagedis in de 11 proefvlakken in het Dwingelderveld in 1988, gerangschikt naar de mate van vergrassing van de leefgebieden waar ze werden aangetroffen. Het sterretje geeft de klasse weer waarbinnen 50% van de gecumuleerde waarnemingen valt.

Vergrassing

De adder en de levendbarende hagedis lijken zich weinig aan te trekken van de vergrassing. Ze lijken zich ook thuis te voelen in (sterk) vergraste stukken, zie figuur 1. Uit de figuur blijkt ook dat de beide soorten zich ophouden in gevarieerde (heide)vegetatie. Met enige voorzichtigheid zou zelfs gezegd kunnen worden dat de adder en levendbarende hagedis een voorkeur hebben voor (heide)terreinen met enige mate van vergrassing. De meeste waarnemingen werden gedaan bij een vergrassingspercentage van meer dan 40%. Vermoedelijk is het aanbod van schuilgelegenheid, zongelegenheid en voedselsituatie gunstig voor beide soorten in terreinen met pijpenstrootje. Er zijn verschillende beheermaatregelen om te forse vergrassing tegen te gaan. Dit zijn plaggen (op beperkte schaal), branden (nauwelijks toegepast) en begrazing (bij voorkeur met schapen).

Conclusie

De adder en levendbarende hagedis lijken een voorkeur te hebben voor met pijpenstrootje vergraste heideterreinen. In terreingedeelten met alleen struik- of dopheide zijn minder waarnemingen gedaan. Verder is kleinschalig beheer van de heideterreinen gunstig voor amfibieën en reptielen Ook begrazing moet niet te zwaar ingezet worden. Begrazing met schapen met een herder heeft in het Dwingelderveld de voorkeur.

Adder. (Foto: Jelger Herder)

Onne de Vries
Mastenbroek 129
8431 MX Oosterwolde
0516-516950

Figuur 2. Ligging van de volledig (omcirkeld) en onvolledig onderzochte proefvlakken en het daarbuiten onderzochte deel van het Dwinkelderveld (zwaar gearceerd). Vergraste terreindelen in het Dwingelderveld met veel pijpenstrootje (Foto: Jelger Herder)

Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën - Eindresultaat 2012-2017

Voor het actualiseren van het verspreidingsbeeld kijken we waar soorten voorkomen, verschijnen of verdwijnen. We proberen heel Nederland binnen een periode van zes jaar te bekijken om zo een vinger aan de pols te houden. De vorige periode (2012 t/m 2017) is afgerond en dit jaar start de nieuwe periode (2018-2023).

Resultaten 2012-2017

De balans van de periode 2012-2017 is inmiddels opgemaakt. Dankzij de inzet van vele honderden vrijwilligers is een prachtige prestatie geleverd. Voor een goed beeld van de verspreiding van een soort wordt geacht dat minimaal 85% van de historische verspreiding opnieuw geüpdatet is. Dit is voor bijna alle soorten gelukt met uitzondering van de gladde slang (84%), hazelworm (81%), rugstreeppad (79%) en kamsalamander (81%). De gladde slang en hazelworm zijn moeilijk vindbaar, waardoor het lastig is om de hokken af te ronden waar de soorten in lage dichtheden voorkomen. De rugstreeppad en kamsalamander komen beiden in een zeer groot aantal hokken verspreid over Nederland voor waardoor niet alle leefgebieden bezocht zijn. Voor de vuursalamander is de hele verspreiding geactualiseerd. Deze soort komt nog maar op een paar plekjes voor. Ook voor makkelijk waarneembare soorten als zandhagedis, bruine kikker en bastaardkikker is nagenoeg de gehele range geactualiseerd. Voor de zeer moeilijk vindbare knoflookpad is maar liefst 95% geactualiseerd. Dit is vooral te danken aan onderzoek middels Environmental DNA waarmee het grootste deel van de nog openstaande hokken geactualiseerd is.

Een nieuw begin: 2018-2023

Zoals je hiervoor al hebt kunnen lezen is in 2018 de nieuwe periode van start gegaan. Dit betekent dat de teller weer op nul is gezet en de complete verspreiding van de doelsoorten opnieuw geactualiseerd moet worden. Dit is van groot belang om veranderingen in het verspreidingsbeeld te kunnen signaleren. In de vorige periode is het voor een klein deel van de hokken (12%) niet gelukt de verspreiding van de doelsoorten te actualiseren. Deze hokken krijgen de hoogste prioriteit in de nieuwe periode. Het is namelijk belangrijk om juist in deze lastige hokken te weten te komen of soorten verdwenen zijn, of dat ze er toch nog voorkomen maar er niet gekeken is. En zeg nou eerlijk, het geeft toch een veel grotere voldoening om een soort waar te nemen in een gebied waar de soort al heel lang niet meer gezien is of zelfs nog nooit is waargenomen? In de kaartmodule hebben deze hokken een hogere prioriteit gekregen maar uiteraard zijn waarnemingen uit alle hokken welkom. Neem snel een kijkje op **www.ravon.nl/verspreidingsonderzoek** om te kijken welke hokken er bij jou in de buurt nog geactualiseerd moeten worden.

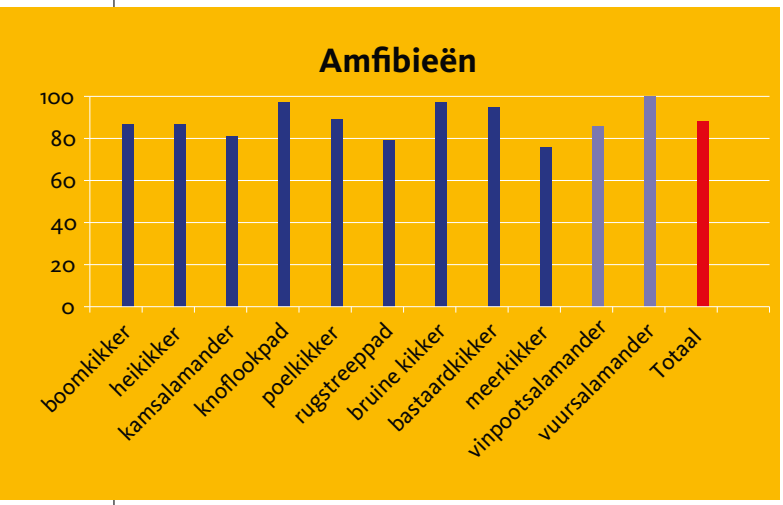

Amfibieën: de grafiek geeft het percentage van het verspreidingsgebied dat geactualiseerd is binnen de periode 2012-2017. In de grafiek is onderscheid gemaakt tussen de Habitatrichtlijn soorten (donkerblauw) en typische soorten (lichtblauw). (Bron:RAVON)

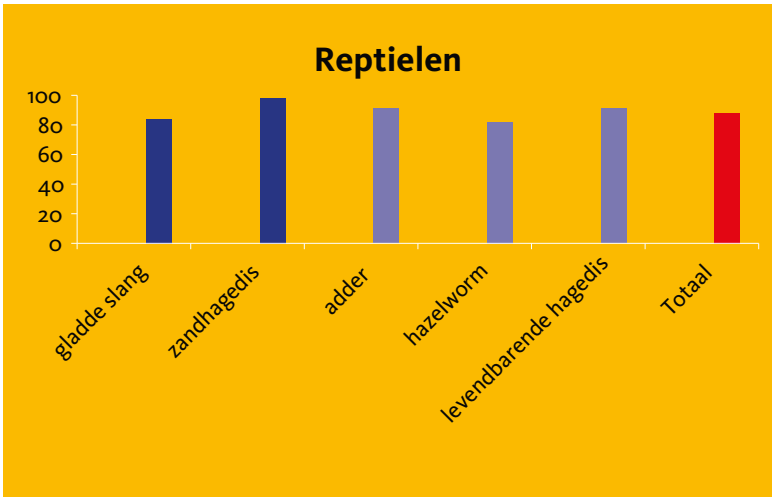

Reptielen: de grafiek geeft het percentage van het verspreidingsgebied dat geactualiseerd is binnen de periode 2012-2017. In de grafiek is onderscheid gemaakt tussen de Habitatrichtlijn soorten (donkerblauw) en typische soorten (lichtblauw). (Bron:RAVON)

De gladde slang is een lastig te vinden soort waardoor de actualisatie van de verspreiding enigszins achterblijft bij andere soorten. (Foto: Jelger Herder)

Doorgeven stadium en methode

Behalve voor de actuele verspreiding van soorten worden de waarnemingen ook gebruikt voor het berekenen van trends in verspreiding. Voor deze berekeningen is ook informatie over het stadium (ei, larve, juveniel, subadult of adult) en de gehanteerde methode (zicht, schepnet, luisteren etc.) van belang. Dit wordt lang niet altijd doorgegeven, waardoor gegevens niet kunnen worden meegenomen in de trendberekeningen. Dat is natuurlijk zonde. Daarom het verzoek hier op te letten en ook deze info met de waarnemingen door te geven.

Jelger Herder

De bruine kikker is een algemene makkelijk waarneembare soort waarvan de verspreiding nagenoeg compleet geactualiseerd is. (Foto: Jelger Herder)

Paddenwerkgroep Hengelo

Op 4 november 2017 heeft Paddenwerkgroep Hengelo tijdens de afronding van een goede doelenactie van winkelcentrum Hasselo te Hengelo een cheque in ontvangst mogen nemen van € 594. Met het geld kan de werkgroep weer veel initiatieven ondernemen voor een nog betere bescherming van de amfibieën die zij tijdens de paddentrek overzetten.

Adri Schols
Coördinator werkgroep Paddentrek Hengelo

Onthulling bord Help de padden

Op donderdag 1 maart 2018 heeft wethouder Simon Fortuyn van de gemeente Lansingerland het bord geopend Help de padden op Veld en Beemd in Bergschenhoek. Ook is het eerste exemplaar van de klimmatten geplaatst.

Via het bord worden bewoners gewaarschuwd voor overstekende padden. De padden die in de straatputten vallen kunnen via de klimmatten er zelfstandig uitkruipen.
De Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging afdeling Delfland zet al jarenlang de padden over op deze locatie.

Op 8 maart jl. heeft er een gesprek tussen de KNNV en de wethouder plaatsgevonden om te kijken hoe de gemeente de paddentrek kan ondersteunen. De KNNV is dan ook erg blij met deze maatregelen en met de snelheid ervan.

Geert van Poelgeest
Voorzitter KNNV afdeling Delfland

(Foto's: KNNV afdeling Delfland)

Avonturen met de puthaak

Het moet een jaar of vijf geleden zijn geweest dat ik voor het eerst op het idee kwam in een straatkolk (zo'n rioolputje met een plat, stevig rooster erop) te kijken of er soms een kikker of pad in zat. En verdomd, er zat een grote bruine kikker die zich nog liet redden ook. Maar dat dit laatste soms erg tegenvalt, zelfs met een schepnet, dat wist ik toen nog niet.

Rond die tijd las ik ergens op het internet over hoe beesten, vooral amfibieën tijdens de trek, massaal in putten verdwijnen en er nooit meer uit komen. Dat ik dat nooit zelf had bedacht! Een half miljoen volwassen amfibieën (en een veelvoud aan kleintjes) per jaar in Nederland alleen al, aldus een RAVON-onderzoek uit 2012. Stomme slachtoffers van onze beschaving. Ze gebruiken nota bene de stoeprand ter oriëntatie. Padden zullen trouwens wel moeten, want die komen er meestal niet tegenop.
Maar juist die putten in stoepranden (de zogenaamde trottoirkolken) krijg je niet zomaar open.

De puthaak die ik op het internet bestelde, bleek voor de meeste Leidse putten te dik; gelukkig kun je ze ook op maat laten maken. Zo kom je nog eens ergens. Met mijn fijne custom-made puthaak was ik natuurlijk niet meer te houden en ik ging op onderzoek uit in de buurten waar ik geregeld kom. Ik was er al snel achter dat het met een stevig schepnetje een stuk fijner werkt en dat je het beste in het donker op pad kunt gaan: overdag zie je niet goed wat er in zo'n put zit en bovendien kunnen de beestjes 's nachts tenminste gelijk verder trekken. Alleen reageert natuurlijk niet iedere buurtbewoner even ontspannen als er 's avonds laat een duistere gestalte met een hoofdlampje en vreemde instrumenten in de putten loopt te kijken.
Tegenwoordig heb ik ter geruststelling een fluoriserend hesje aan en dat werkt goed. Er vragen regelmatig voorbijgangers wat ik aan het doen ben en de reacties zijn bijna altijd positief tot enthousiast. Van oudere hondeneigenaars die over hun eigen ervaringen met salamanders gaan vertellen tot Marokkaans-Nederlandse puberjongens die het wel spannend vinden wat ik daar aan het doen ben. Ieder jaar word ik wel een keer door een politieagent aangesproken en grappig genoeg vinden ze tot dusver altijd dat ik 'goed bezig' ben en wensen ze me veel succes, hoewel het natuurlijk eigenlijk verboden is de kolken open te maken.

In sommige straten, meestal langs een sloot, is het in elke put raak: eerst de gewone padden en in de loop van het voorjaar nemen de bruine kikkers het over. Kleine watersalamanders zijn op de meeste plaatsen een zeldzaamheid, al heb ik intussen ook een sloot ontdekt waarlangs ze wel massaal in de putten belanden. De gemeente heeft daar kunststofmatten in de kolken gehangen, maar ik vermoed dat het nut ervan beperkt is (volwassen padden hebben er in elk geval niets aan) en helaas

Puthaak, schepnet, hoofdlamp, hesje en een heavy-duty kluszeep voor na afloop. (Foto: Corinna Vermeulen)

wordt er geen onderhoud gepleegd, dus de helft is alweer onbruikbaar.

Als je een kolk openmaakt, moet je maar net het geluk hebben dat de beestjes zich laten zien en vangen. Soms ben je een kwartier bezig om alle modder uit een put te scheppen en dan blijkt er vaak nog heel wat meer in te zitten dan die ene kikker die je net weg zag duiken.

Voor dit werk moet je niet alleen tegen stinkende blubber en grote spinnen kunnen, maar ook tegen het druppel-op-een-gloeiende-plaat-gevoel. Misschien kan ik er achthonderd redden in een jaar; zelfs in mijn eigen stad is dat maar een fractie.
Toch is het vooral enorm bevredigend als je, vermoeid en smerig thuisgekomen, je handen staat te schrobben in de wetenschap dat je tien kikkers, drie padden en twintig salamanders van een langzame dood hebt gered.

Corinna Vermeulen
corinna.vermeulen@xs4all.nl

Vistellers gezocht

Wil jij dit jaar een bijdrage leveren aan het verbeteren van de verspreidingsgegevens van vissen in Nederland? Geef je op en ga met schepnet of zaklamp voor het Meetprogramma Zoetwatervissen aan de slag. Jouw waarnemingen zijn van groot belang voor het monitoren van vissoorten in Nederland!

Het Meetprogramma Zoetwatervissen
Door het Meetprogramma Zoetwatervissen krijgen we een betere kijk op het voorkomen van de vissoorten die in Nederland leven en de ontwikkelingen hierin. Door vrijwilligers worden vistellingen met behulp van schepnet, zaklamp en prikkencilinder uitgevoerd. Het CBS voert trendberekeningen uit met deze gegevens, zodat we een goed beeld krijgen van de soorten waar het goed en minder goed mee gaat.

Kilometerhokken
Binnen het Meetprogramma wordt er gewerkt met kilometerhokken die voor één of meerdere vissoorten zijn geselecteerd. Op **www.ravon.nl/meetnetvissen** staat de zoekkaart met alle te onderzoeken kilometerhokken. Hier kun je zien welke kilometerhokken er in jouw regio liggen en voor welke vissoort. Zo kun je zelf op pad om te kijken of de soort nog in het kilometerhok voorkomt.

Doelsoorten
Vanuit de Europese Habitatrichtlijn zijn er zeven doelsoorten vastgesteld waar het Meetprogramma Zoetwatervissen zich op richt. Dit zijn bittervoorn, kleine modderkruiper, grote modderkruiper, rivierdonderpad, beekdonderpad, beekprik en rivierprik. Uiteraard zijn alle waarnemingen van vissen waardevol, maar deze doelsoorten krijgen extra aandacht omdat ze streng beschermd zijn. Het voorkomen of de afwezigheid van een doelsoort geeft een indicatie van de kwaliteit van een water als leefgebied voor vissen.

Richtlijnen
Als je gegevens met elkaar wilt vergelijken, is het belangrijk dat de gegevens volgens dezelfde methode zijn verkregen. Daarom hebben we per doelsoort richtlijnen opgesteld. Deze richtlijnen zeggen iets over de telmethode, telperiode, de te leveren inspanning en het te onderzoeken habitat binnen een kilometerhok. Zo zijn hotspots voor beekprikken niet hetzelfde als voor grote modderkruipers en zijn rivierdonderpadden goed met een zaklamp te monitoren, maar bittervoorns juist weer met het schepnet. Het is dus belangrijk dat je, voordat je opzoek gaat in een kilometerhok, eerst de richtlijnen checkt. Je kunt de verschillende richtlijnen vinden op de webpagina van het Meetprogramma Zoetwatervissen.

Tellen & invoeren
Op de webpagina van het meetprogramma zoetwatervissen kun je zien welke kilometerhokken bij jouw in de buurt liggen. Of misschien kilometerhokken voor een bepaalde doelsoort die je nog nooit hebt gezien. Als je de richtlijnen hebt gecheckt, dan ben je klaar om met schepnet, zaklamp of prikkencilinder op pad te gaan! Noteer alle waarnemingen in een notitieboekje of op je smartphone. Belangrijk is om te noteren waar je de waarneming binnen het kilometerhok hebt gedaan. Na het monitoren kun je de waarnemingen invoeren op **Telmee.nl** of **Waarneming.nl** of eventueel al meteen op je smartphone. Hiervoor selecteer je op Google Earth de punten waar jij de waarneming hebt gedaan. Zo bouw je een eigen database op van jouw waarnemingen, met: locatie, datum, soort, lengte, methode, enzovoort. Handig voor de volgende keer, en je levert gelijk een bijdrage aan het Meetprogramma Zoetwatervissen!

Ga eens met ons mee!
Door het hele land organiseren werkgroepen en RAVON excursies en activiteiten. Wil jij graag een keer met een zegen in de grote rivieren vissen of met de zaklamp speuren naar rivierdonderpadden. Dat kan! Houd onze activiteiten agenda op **www.ravon.nl/activiteiten** goed in de gaten en geef je op! Ook dit jaar gaan we weer een heel weekend met visliefhebbers op stap tijdens het vissenweekend op 14-16 september. Dit jaar zijn we in de omgeving van Woudenberg en maken we er weer een fantastisch weekend van, vol activiteiten en gezelligheid!

Informatie, vragen en ondersteuning
Heb je vragen over het Meetprogramma Zoetwatervissen, wil je graag een bijdrage leveren of heb je ondersteuning nodig? Neem dan contact op met **Fabian Smith**, via **f.smith@ravon.nl**.

Zaklampvissen: kijkraam bouwen!

Benodigde materialen

- Kunststof krat (60 x 80cm)
- Meetlat
- Potlood/stift
- Polycarbonaat of plexiglas ruit (is online op maat te bestellen)
- Popnagels (of boutjes en moertjes)
- Popnageltang
- Decoupeerzaag (met een fijn zaagje voor hout/kunstof)
- Boor
- Borenset
- Watervaste montagekit

Figuur 1: Het kijkraam is een bijzonder handig hulpmiddel tijdens het zaklampvissen! (Foto: Fabian Smith)

Het stappenplan

Figuur 2: Laat een rand van ongeveer 3ncm over voor de popnagels. (Foto: Fabian Smith)

Stap 1: Teken eerst de grote van de ruit af op de onderkant van het krat (gezien deze op maat besteld is valt deze ongeveer gelijk met de bodem van het krat). Het is niet de bedoeling dat de ruit er precies in valt, dus teken vervolgens een tweede lijn ongeveer drie centimeter binnen de eerste lijn. Deze rand overlapt straks een stukje van de ruit.

Stap 2: Boor een gat in de hoek van het binnenste rechthoek (Let op: het gat moet groot genoeg zijn voor het zaagje van de decoupeerzaag). Plaats het zaagje in het gat en zaag nu het binnenste rechthoek uit.

Stap 3: Teken de gaten voor de popnagels af op de ruit. Plaats deze maximaal 15 cm uit elkaar anders is de kans groot dat het stuk tussen de popnagels bol gaat staan. Zorg dat de popnagels mooi gelijk verdeeld worden, zo wordt de druk op de ruit ook mooi verdeeld.

Stap 4: Fixeer de ruit op het krat en boor de gaten door de ruit en gelijk door het krat. Het boortje moet de juiste diameter hebben voor de popnagels. Meestal staat dit op de verpakking aangegeven. (Let op: bij het boren in plexiglas of polycarbonaat is het belangrijk om niet te veel druk te zetten, omdat het snel kan barsten!)

Stap 5: Test even of de popnagels goed passen. Let ook op de lengte van de popnagel, hij moet aan de andere kant een stukje uitsteken! Smeer de rand vervolgens goed in met de watervaste montagekit. Doe niet te zuinig, want dit moet voor de afdichting zorgen.

Stap 6: Plaats de popnagels in de gaten en trek deze vervolgens aan met de popnageltang. De overtollige kit wordt er tussenuit gedrukt. Nu kun je het met een natte vinger (met zeepsop) netjes afwerken. Even goed laten uitharden en je kijkraam is klaar voor gebruik!

Figuur 3: Wees niet te zuinig met de kit, anders bestaat er een kans dat het krat volloopt! (Foto: Fabian Smith)

Figuur 4: Je kijkraam is nu klaar voor gebruik! (Foto: Sanne Ploegaert)

Snorkelrisico's

Succesvol gevaccineerd tegen de Ziekte van Weil

De rat maakt een comeback en daarmee ook de watergedragen 'Ziekte van Weil'; kijk maar naar de rattenscènes in de natuurfilm 'De Wilde Stad'. Ik zocht de afgelopen jaren naar preventieve werkwijzes om zo veilig mogelijk tussen de fietsen en gele plomp de stadsvissen te monitoren. Zo leverde intensief speurwerk de vondst op van een humaan vaccin tegen Leptospirose (Ziekte van Weil), waardoor ik nu zelf voldoende antistoffen heb aangemaakt en me daardoor als een vis in het water voel.

Veiligheid voor alles

Aangezien ik mijn bijzondere werk in de grachten nog lang wil blijven uitvoeren, doe ik er alles aan om dit zo verantwoord mogelijk te doen. Zo ben ik gevaccineerd tegen tetanus, heb ik speciale toestemming om snorkelend te monitoren, draag ik een duikboei en hangen er bordjes aan de bruggen met de tekst: 'Let op! Snorkelaars!'. Toch kan ik me niet wapenen tegen álle aquatische gevaren. Het RIVM meldt: "*Leptospiren treden actief het lichaam binnen via wondjes of slijmvliezen van mond, neus of ogen en mogelijk ook door water verweekte huid.*" En dat zijn nu nét de plekken waar ik contact maak met het water! Ik stelde mezelf in 2015 dan ook de vraag: "*Hoe kan ik me als onderzoeker - die niet van dry-suits houdt - tóch 'waterproof' wapenen tegen Weil?*"

Foto: Maryse Loranger

Wat is Leptospirose?

Veel ratten en muizen dragen een bacteriële spirocheet uit de familie *Leptospira* bij zich. De ziekte van Weil is een ernstige vorm van Leptospirose, die veroorzaakt wordt door de nauw aan elkaar verwante serovars (typen) *Icterohaemorrhagiae* en *Copenhageni*. Deze zoönose wordt overgedragen van dier op mens via urine, die zowel op het land als in het water besmettingen kan veroorzaken. De rat is het mondiaal meest succesvolle zoogdier en verspreidt zich in steeds meer steden als een olievlek, vanwege het grote voedselaanbod, veilige nestelmogelijkheden (bijvoorbeeld in oude grachtenpanden) en het verbod op rattengif. Meer ratten betekent meer uitwerpselen en dat veroorzaakt vanzelfsprekend een grotere kans op besmetting voor eenieder die (zonder de juiste bescherming) veel in of rond het water werkt. Het is dus bijna wachten op mijn eerste close encounter met een levende rat.

"*Vroeger heerste de Ziekte van Weil alom*", vertellen oudere Leidenaars me. De wateren zijn nu echter zóveel schoner en helderder, waarom kan Weil dan tóch weer een risicofactor zijn?

Niet slikken maar prikken

Antibioticagebruik ná het oplopen van deze ziekte is te vermijden, heb ik inmiddels ontdekt: "*Honden worden toch ook jaarlijks ingeënt tegen deze ziekte?*", vroeg ik mijn dierenarts. Navraag bij de lokale GGD en het LUMC leerde me dat er al jarenlang een succesvol humaan vaccin op de markt is, maar nog niet officieel in Nederland. Ik ben geen voorstander van onnodige antibiotica, dus ik liet me daarom in goed overleg met de artsen graag als proefpersoon vaccineren.
Sinds augustus 2017 kreeg ik het Franse vaccin drie keer toegediend en intussen heb ik voldoende antistoffen aangemaakt tegen Leptospirose *Icterohaemorrhagiae* en *Copenhageni*. Daarom ga ik vanaf april nóg relaxter op zoek naar alweer de 24e vissoort in de Leidse grachten!

Als jij ook in een ratrijke omgeving snorkelt, regelmatig wondjes hebt of af en toe een slok water neemt die besmet kan zijn, is deze meervoudige inenting een uitkomst. Zeker wanneer je tegenstander bent van onnodige antibiotica en tóch met een gerust hart je onderzoek of hobby uit wil voeren. Deze vaccinatie kun je aanvragen via je huisarts en polikliniek infectieziekten in het ziekenhuis. Als je boft, krijg je zelfs een gedeelte van deze preventieve behandeling vergoed door je verzekering. Een echte diepte-investering!

Meer lezen

Op de pagina **www.stadsgrachten.nl/weilvaccin** vindt je meer informatie en tips.

Aaf Verkade
Adviseur Stadsgrachten

Waar gaat het mis met de levendbarende hagedis?

De ooit zo algemene levendbarende hagedis kent een sterke achteruitgang in Nederland, maar ook in andere delen van Europa. Wat hiervan de oorzaak is, is onbekend. RAVON vraagt daarom uw hulp om dit te onderzoeken.

Achteruitgang

Van alle landreptielen op aarde heeft de levendbarende hagedis het grootste verspreidingsgebied. In Nederland komt de soort voor in vrijwel alle zandige, lemige en lössregio's. Helaas gaat de soort al jaren achteruit in aantal. Sinds de start van de monitoring (NEM) in 1994 is de soort met circa 60% afgenomen. RAVON, Stichting Bargerveen en de Universiteit Gent slaan de handen ineen om de mogelijke oorzaak of oorzaken te achterhalen.

Habitatkwaliteit

Niet alleen voor de levendbarende hagedis, maar voor alle Nederlandse amfibieën en reptielen is de kwaliteit van het leefgebied over het algemeen niet optimaal. Door versnippering van gebieden, verdroging en overbegrazing worden leefgebieden aangetast. In de verbetering van beheer ligt een belangrijke sleutel voor het herstel van de soort. Alleen, we zien ook achteruitgang in gebieden die qua kwaliteit voldoende goed lijken.

Voedselkwaliteit?

Door verzuring en vermesting is de kwaliteit van bodems in de veelal voedselarme leefgebieden van hagedissen sterk in kwaliteit achteruitgegaan. Daardoor kan ook het prooiaanbod sterk veranderd zijn; denk aan de enorme afname van insecten. Ook de voedselkwaliteit kan aan verandering onderhevig zijn. Dit kan hoger in de voedselketen doorwerken, zoals de reptielen.

Ziektes?

Is er een ziekte in het spel die fungeert als sluipmoordenaar voor de levendbarende hagedis? We weten het niet. Bij amfibieën spelen ziektes een grote rol in de achteruitgang van soorten en het verloren gaan van populaties. En ook bij reptielen kunnen ziektes, zoals bijvoorbeeld 'Snake Fungal Disease' bijdragen aan hun achteruitgang.

Levendbarende hagedis. (Foto: Jelger Herder)

Uw bijdrage

Wat er precies bij de levendbarende hagedis aan de hand is, willen we graag onderzoeken. We hebben voor dit onderzoek uit het hele verspreidingsgebied dode dieren nodig. We vragen uw hulp bij het verzamelen hiervan.
We vragen of u altijd gewapend met diepvrieszakjes op pad wilt gaan en dode hagedissen wilt meenemen. We zijn naast levendbarende hagedissen ook geïnteresseerd in dode zandhagedissen, die in vergelijkbare habitats leven, maar juist een toename laten zien in de monitoring. We zijn op zoek naar nog behoorlijk intacte en redelijk verse exemplaren. U kunt dood gevonden hagedissen bewaren in tenminste 70% ethanol (te koop bij iedere drogist) of ingevroren. Als u een dode hagedis hebt verzameld, neem dan altijd contact op met het secretariaat van RAVON (**kantoor@ravon.nl**). We machtigen u dan om dode hagedissen tijdelijk, legaal in uw bezit te hebben. En we regelen dan ook dat de lijkjes bij u worden opgehaald.

Annemarieke Spitzen & Jeroen van Delft, RAVON en Joost Vogels, Stichting Bargerveen

Eerste adders Dwingelderveld 2018

15 maart 2018 trof Hero Moorlag 7 addermannen aan bij de radiotelescoop in het gebied, een bekend winterverblijf van adders. Na 14.00 uur lagen er nog drie. Hero heeft ook een filmpje gemaakt en op YouTube vrijgegeven.
De link is: **https://youtu.be/mTko7itP5wI**

Meetnetten ANLb en Natura 2000 Gelderland

Sinds de invoer van het vernieuwd stelsel Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer (ANLb) voert RAVON met behulp van vele vrijwilligers de amfibieën- en vissenmonitoring in agrarische gebieden uit. Hierbij worden de ontwikkelingen van doelsoorten gevolgd en wordt onderzocht of het agrarisch natuurbeheer daadwerkelijk een positief effect heeft hierop.
Ook dit jaar onderzoeken we door heel Nederland weer tal van kilometerhokken op onder andere boomkikker, kamsalamander, heikikker en grote modderkruiper. Wij kunnen jullie hulp goed gebruiken! Lijkt het jou leuk om met het schepnet het platteland op te gaan meld je dan aan voor het meetnet ANLb via onze website of via **anlb@ravon.nl**.

Monitoren in een natuurgebied?
Dit jaar starten we met een geheel nieuw project, namelijk de monitoring van Europees beschermde soorten in de Gelderse Natura 2000-gebieden.
Het gaat om de volgende Natura 2000-gebieden:

- Korenburgerveen;
- Landgoederen Brummen;
- Lingegebied & Diefdijk-zuid;
- Loevestein, Pompveld & Kornsche boezem;
- Rijntakken;
- Veluwe;
- Willinks Weust;
- Stelkampsveld.

De monitoring vindt, afhankelijk van het gebied, plaats naar kamsalamander, bittervoorn, kleine- en grote modderkruiper, rivierdonderpad en beekprik.
Geïnteresseerd? Aanmelden kan via de website of door een mail te sturen naar **natura2000@ravon.nl**.

Meer informatie over zowel het Meetnet ANLb als de monitoring Natura 2000 Gelderland is te vinden op:
www.ravon.nl/meetnetANLb

Rémon ter Harmsel
RAVON

Vuursalamander duikt op in Delft

Op 16 november 2017 ontvingen wij deze foto van Moran Sahin met het bericht '*Ik spot sinds kort een vuursalamander in mijn tuin in Delft.*" We hebben Moran geadviseerd de dierenambulance te bellen en de vuursalamander te laten ophalen voor een gezondheidscheck en goede opvang. We gaan ervan uit dat het dier uit een terrarium is ontsnapt, of is losgelaten.

Rugstreeppad Noordwijkerhout is er vroeg bij

Op 27 januari 2018 stuurde Robert Sluijs ons deze foto met de volgende melding: "*Donderdagavond 25 januari om 21.00 uur in Noordwijkerhout bij mij thuis de eerste rugstreeppad van 2018 gezien.*" De temperatuur in januari was erg hoog voor de tijd van het jaar. Het is dus niet vreemd dat deze rugstreeppad besloot alvast op onderzoek uit te gaan. Hij was er in ieder geval vroeg bij dit jaar.

Grote modderkruiperfilm

Sleutels voor herstel van een mysterieuze moerasbewoner

Sinds de tweede helft van de 20e eeuw is de grote modderkruiper, sterk achteruitgegaan. De afgelopen tien jaar heeft RAVON veel onderzoek gedaan naar de levenswijze van deze bijzondere soort.

Door grote modderkruipers met zendertjes te volgen en te experimenteren met verschillende beheer- en inrichtingsmaatregelen is veel kennis opgedaan over hoe de leefgebieden hersteld kunnen worden. Een deel van de sleutel tot succes ligt in het herstel van de voortplantingsgebieden.

In het filmpje wordt uit de doeken gedaan welke maatregelen natuur- en waterbeheerders kunnen nemen om het deze oer Nederlandse moerasbewoner weer naar zijn zin te maken. Binnen Noord-Brabant is reeds gestart met deze inrichtingsmaatregelen. Hoe doen we dat? Bekijk het in de korte film op ons RAVON YouTube-kanaal. Snelle link: **www.tinyurl.com/repamvis**

Arthur de Bruin
RAVON

In Memoriam

Jan Pepping

Jan tijdens een vistrip in Alaska. (Foto: Hans van Til)

3 maart 2018 is Jan Pepping uit Gorssel overleden. Jan was in 2005 de oprichter en ploegleider van Stichting Visserijkundig Onderzoek Oost-Nederland. Een stichting die met vrijwilligers visonderzoek uitvoert voor Waterschap Vallei en Veluwe en Groot Salland. 5 januari 2018 ontving Jan Pepping nog de zilveren erespeld voor zijn 12,5 jarig jubileum uit handen van J. Telleman, de voorzitter van Sportvisserij Oost-Nederland.

Jan was ook betrokken bij de onderzoeken die RAVON uitvoerde naar vissen voor de Vissenatlas Overijssel en vismigratieonderzoek tussen de IJssel en de Voorsterbeek. Hij was de regelaar van de Stichting, met veel kennis en inzet voor alles wat betrekking had op vissen. Hij kreeg veel waardering voor zijn persoonlijke betrokkenheid met zijn vrijwilligers. We missen hem.

Hans van Til

Stephan Loosveld

21 februari 2018 is Stephan Loosveld uit Rosmalen op 55-jarige leeftijd na een kort ziekbed overleden. Vlak voor zijn overlijden belde hij nog met het RAVON-kantoor om ons te bedanken voor alle mooie natuuractiviteiten. Want jarenlang bezocht Stephan vele RAVON-excursies, Hemelvaartweekenden en Vissenweekenden. Een bekende dus voor vele vrijwilligers. We zullen zijn inzet en betrokkenheid zeer gaan missen.

Kris Joosten

Stephan kijkt tijdens de visexcursie Beerze op 6 september 2009 toe vanaf de brug (4e van links). (Foto: Arnold van Rijsewijk)

Meelifters

(Foto's: Bart Pijper)

Bart Pijper komt tijdens zijn 'struuntochten' regelmatig reptielen en amfibieën tegen. Zijn leukste waarnemingen deelt hij op zijn blog (**https://bartjestruun.blogspot.nl**) en met RAVON.

Zo stuurde hij ons een leuk filmpje, gemaakt half maart in het Dwingelderveld: een lieveheersbeestje lift mee op de rug van een mannetjesadder (die nog maar net een paar dagen wakker is). Directe link: **https://youtu.be/l7MIKFt1-ow**

Bart meldt: "*Toeval lijkt me, maar ik heb nu al twee mensen gesproken die dit vaker hebben gezien.Toch wel leuk.*
Nog zoiets vergelijkbaars had ik vorig jaar, toen ik een cicade zag op de rug van een boomkikker, zie foto."

Kamsalamander in de sloot

Tijdens het schoonmaken van de slootkant aan de Burchtstraat in Rossum vond Bart Bok een salamander. Bart: "*Mijn oma wist niet om welke soort het ging en had deze nog nooit gezien, dus vraag ik jullie om welke soort het gaat.*"

Het blijkt te gaan om een vrouwtje kamsalamander. Het is bekend dat kamsalamanders in het Gelderse rivierengebied voorkomen. Een leuke waarneming. Volgens Bart wordt de sloot al jaren niet meer gebaggerd en is de aangrenzende appelboomgaard een mooi leefgebied voor de kamsalamander. Hij heeft de waarneming inmiddels doorgegeven op **Waarneming.nl**.

(Foto: Bart Bok)

Daar gaat mijn populatie

Zondagochtend 4 februari 2018 landde er ineens weer eens een blauwe reiger en bij de tuinvijvertjes van Koos Dansen te Arnhem. Binnen een half uur ving en verorberde de reiger 6 of 7 bruine kikkers. Koos: "*Sommige foto's zijn zo luguber, dat je in een nachtmerrie daar wel je eigen beentjes zou kunnen zien bungelen.*"
Zijn populatie bruine kikkers is weer flink afgenomen.

(Foto's: Koos Dansen)

VISSPOTTER

Vissen spotten op het droge

Deelnemen aan visonderzoek zonder dat je het water in hoeft? Sinds het voorjaar van 2017 is dit mogelijk op de website **www.Visspotter.nl**.

Op dit platform worden de camerabeelden van onderzoek naar vispassages online geplaatst. Iedereen kan meekijken en genieten van deze fascinerende beelden. En door aan te geven welke vissoort jij denkt te zien, draag je bij aan belangrijk onderzoek. Cameraonderzoek naar vispassages levert doorgaans heel veel beelden op, dus we kunnen jouw hulp goed gebruiken!

Visspotter

De website Visspotter.nl is gemaakt voor twee doelen.
Ten eerste willen we de hulp inschakelen van vrijwilligers bij het analyseren van de data. In Nederland zijn en worden veel vispassages aangelegd, om vismigratieroutes te herstellen. Maar om te weten of een knelpunt is opgelost, is het belangrijk dat de werking van een vispassage onderzocht wordt. Onderzoek (vooral de data-analyse) kost veel tijd en inspanning, waardoor dit geregeld achterwege wordt gelaten. Met de hulp van vrijwilligers wordt de tijd- en werkdruk enorm verlicht, zodat het uitvoeren van onderzoek niet verloren gaat. Elk beeld wordt door meerdere vrijwilligers beoordeeld, zodat de beelden op basis van *crowd sourcing* gedetermineerd worden.
Ten tweede richt Visspotter.nl zich op het creëren van draagvlak voor het thema vismigratie. Er zijn veel mensen die niet bekend zijn met vismigratie en de noodzaak van vispassages.

Door het delen van de beelden wordt een onzichtbare wereld zichtbaar gemaakt en kan iedereen het met eigen ogen zien en betrokken raken.

Eerste resultaten

In het voorjaar van 2017 is onderzoek uitgevoerd naar vier vispassages, voor de Waterschappen Aa en Maas, De Dommel en Drents Overijsselse Delta. Duizenden mensen hebben Visspotter bezocht en beelden bekeken. Ongeveer 500 vrijwilligers hebben daadwerkelijk meegedaan met het onderzoek. Ruim 97% van de antwoorden bleek goed te zijn! Honderden beelden zijn zo verwerkt.

Onder de beelden zaten ook bijzondere waarnemingen; zo bleken er meerdere volwassen zeeforellen door de Overijsselse Vecht te zwemmen, werd de vispassage in De Dommel gretig gebruikt door kopvoorns en zwom er een meerval van ruim een meter door de passage bij gemaal Van Sasse.

Vervolg

Ook komend voorjaar gaan we weer monitoren en worden de beelden op Visspotter.nl geplaatst. Onder andere bij de waterschappen De Dommel en Aa en Maas, mogelijk sluiten andere waterschappen nog aan. We kunnen jouw hulp goed gebruiken! Slechts het bekijken van enkele beelden levert al een belangrijke bijdrage aan het onderzoek en je hoeft geen visexpert te zijn om te helpen. En aangezien Visspotter.nl ook werkt voor smartphone en tablet kan het determineren gemakkelijk op een vrij momentje plaatsvinden.
Dank voor je bijdrage!

Mark van Heukelum
Consultant Water & Nature, www.linkitconsult.nl
mark@linkitconsult.nl

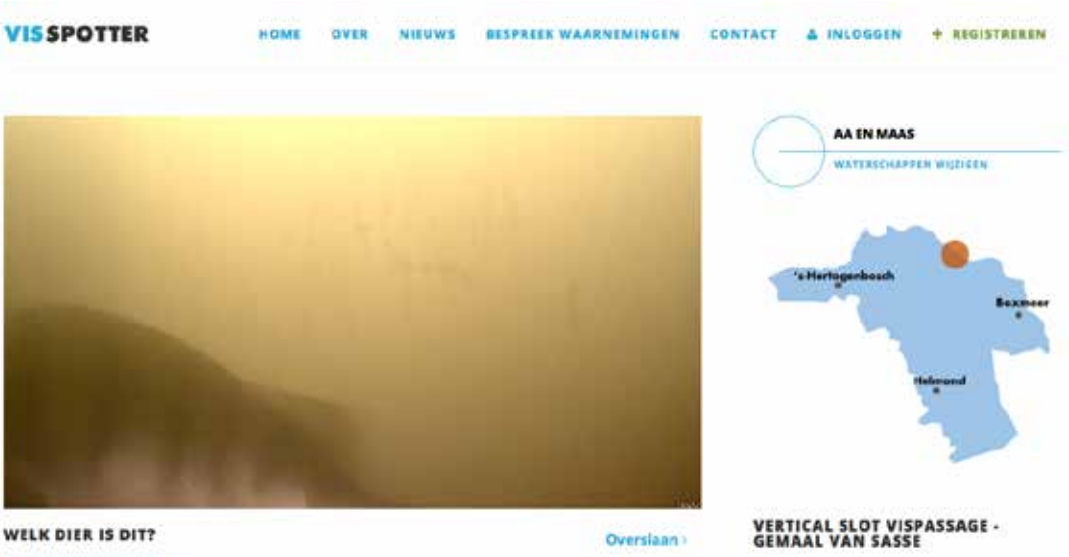

Onderzoek naar de verspreiding van kikkers en padden met behulp van memorecorders

Goede ervaringen bij gebruik in het veld

Inleiding

Het Waterschap Limburg voerde in het kader van onder andere de landelijke subsidieregeling Gebiedsgerichte Bestrijding Verdroging (GeBeVe) vanaf de jaren negentig in Midden-Limburg diverse venherstelprojecten en andere antiverdrogingsprojecten aan stilstaande wateren uit. Daarnaast werden bij natuurvriendelijke beekherstelprojecten naast de beek of in het beekdal poelen of plassen aangelegd, als nieuw leefgebied voor watergebonden planten en dieren. Het aanleggen van dergelijke biotopen voor (semi-) aquatische soorten gebeurt nog steeds. Diergroepen die hiervan profiteren zijn onder andere waterkevers, -wantsen, -mijten, -slakken, libellen en vissen. Uiteraard zijn dergelijke stilstaande wateren ook geschikt als potentieel voortplantingsbiotoop van amfibieën. Een aantal projecten werd en wordt op amfibieën gemonitord door middel van de gebruikelijke methoden, namelijk zichtwaarnemingen, schepnetonderzoek of amfibiefuiken. Bij kikkers en padden worden ook geluidwaarnemingen verricht. Vaak is hiervoor een avondbezoek na zonsondergang nodig.

Onderzoek naar de verspreiding van doelsoorten

De projecten van het waterschap betroffen in Midden-Limburg onder andere (potentiële) leefgebieden van amfibieën die vanuit landelijke of Europese soortenbescherming van meer dan lokaal belang zijn. Het gaat daarbij om de boomkikker (gemeente Echt-Susteren en Roerdalen), de heikikker (Meinweggebied) en de rugstreeppad. Onderzoek naar de verspreiding van deze doelsoorten vindt plaats door het zoeken of scheppen naar adulten, eiklompen en larven. Bij geringe dichtheden leveren ook geluidswaarnemingen een vrij grote trefkans op. De duur van de (hoofd-)koorperiode van enkele doelsoorten is echter beperkt tot ongeveer een tot twee maanden. Voor een onderzoek naar de verspreiding of uitbreiding van de doelsoorten betekent dit dat binnen een relatief korte tijd veel bekende én potentiële koorlocaties in de avonduren na zonsondergang moeten worden bezocht. Bovendien moet het onderzoek bij voorkeur plaatsvinden op avonden met gunstige weersomstandigheden, wat het aantal geschikte onderzoeksdagen in een seizoen nog meer beperkt. Voor het doen van zogenaamde "nulwaarnemingen" op potentiële koorlocaties (= wel onderzocht, maar niet aangetroffen) geldt bovendien dat ze meerdere avonden per seizoen gedurende vijf tot tien minuten moeten worden bezocht om de waarschijnlijkheid te vergroten dat een soort daadwerkelijk niet aanwezig is.
Deze omstandigheden hebben ertoe geleid dat voor het uitvoeren van (verkennend) verspreidingsonderzoek in de loop der jaren programmeerbare memorecorders zijn aangeschaft. Inmiddels is een ruime praktijkervaring opgebouwd, waarvan de belangrijkste bevindingen hieronder worden vermeld.

Figuur 1. Voor plaatsing in het veld moeten de memorecorders spatwaterdicht worden verpakt.

Figuur 2. Het verzwaren van een doosje met een memorecorder door middel van enkele zware takken voorkomt wegblazen door de wind.

Praktijkervaringen met de inzet van memorecorders

Memorecorders worden meestal gebruikt voor het opnemen van vergaderingen, hoorcolleges of mondelinge notities. Voor het opnemen van de kikker- of paddenkoren is in de onderzoeksgebieden gebruik gemaakt van het merk MyVoice (niet meer verkrijgbaar) en Olympus. Ook diverse andere elektronicafabrikanten maken dergelijke apparaatjes. Het meest recente aangeschafte type betrof de Olympus digital voice recorder DM-650. Tegenwoordig is zijn opvolger DM-720 verkrijgbaar. Als richtprijs kan € 150 worden aangehouden.
Bij dit type recorder kunnen driemaal per dag (of per week) timeropnamen met een bepaalde opnameduur worden ingesteld, bijvoorbeeld dagelijks om 22.00u, 23.00u en 24.00u telkens tien minuten. Men heeft dan als het ware die avond een half uur bij een locatie geluisterd.
Het instellen van de apparaatjes gaat eenvoudig. Er kunnen vooraf verschillende bestandstypen worden gekozen, zoals mp3 of wma. De opnamemodus kan worden ingesteld op stereo of mono en met een bepaalde kwaliteit. Deze instellingen bepalen de totale duur van de opnamen die op de ingebouwde geheugenkaart kunnen worden opgeslagen. Dit kan oplopen tot enkele honderden uren en kan worden uitgebreid door het plaatsen van een extra microSD-kaart. De beschikbare opnametijd wordt echter vooral bepaald door het type batterij (alkaline of oplaadbaar) en de tijdens het onderzoek aanwezige veldtemperatuur. Bij meerdere dagen met langdurig lage temperaturen of (nacht-)vorst zal de gebruiksduur snel teruglopen. Nieuwe alkalinebatterijen blijken voor langdurige opnamen het meest geschikt te zijn. Ze hebben een levensduur voor 30 tot 40 uur geluidopnamen.

Figuur 3. Bij onoverzichtelijke of eenvormige situaties kan een markering met een lintje het terugvinden van een memorecorder vergemakkelijken.

Figuur 4. Gevisualiseerde weergave van dertien korte roepjes van een mannetje van de boomkikker en een langgerekte roep van een bastaardkikker (rechts omcirkeld).

Voor het spatwaterdicht plaatsen van de apparaatjes in het veld kan gebruik worden gemaakt van een plastic pvc-buis of (boter-) bakje, waar in de voorkant een smal gleufje wordt uitgeknipt om de microfoon te plaatsen. Nadat het dekseltje is geplaatst kan een grotere deksel met behulp van een brede elastiek als afdakje worden bevestigd. Vervolgens kan het geheel met bladeren, grassen, kruiden en takjes worden gecamoufleerd (figuur 1) en op een onopvallende plaats bij de te onderzoeken locatie worden neergezet. Het verdient aanbeveling om dit op een of andere manier te verstevigen met bijvoorbeeld een dikke tak of pinnen, zodat de wind er minder vat op krijgt (figuur 2). Bij montage in een pvc-buis kan het geheel aan een boomstam of aan een struik worden bevestigd. Er wordt aanbevolen om de precieze plaats goed te markeren (bijvoorbeeld met een lintje; figuur 3), nauwkeurig te beschrijven (bijvoorbeeld “vier meter ten zuiden van de dikste berk aan de noordzijde van het ven”) of te fotograferen. Dit is vooral van belang als de recorders meerdere weken worden geplaatst en de aanwezige vegetatie eenvormig is, nog volop groeit en verandert. Het terugvinden van de goed gecamoufleerde recorders is dan geen probleem.

Nadat de memorecorders weer zijn opgehaald, kunnen de geluidsbestanden worden overgezet naar een PC. Het analyseren met behulp van audio-software heeft als voordeel dat eventueel aanwezige koorroep visueel zichtbaar is en men niet het hele bestand hoeft af te luisteren. Dat scheelt uiteraard enorm in tijd. Op internet is hiervoor gratis software beschikbaar, zoals Audacity. Het onderscheiden van een of enkele roepende mannetjes is goed mogelijk (figuur 4). Een koor van meerdere of vele dieren kan alleen semi-kwantitatief of in aantalsklassen worden onderscheiden. Hier speelt het hebben van veldervaring of het opbouwen van referentieopnamen een grote rol. Men kan voor dit laatste in het veld geluidsopnamen maken van een koor, waarbij tegelijkertijd het aantal roepende mannetjes wordt geteld.

De praktijk heeft aangetoond dat deze aanvullende inventarisatiemethode geschikt is voor alle soorten kikkers en padden. Op deze wijze zijn in het onderzoeksgebied nieuwe, veelal kleine of tijdelijke koorplaatsen van diverse soorten

ontdekt. Vaak op meerdere kilometers afstand van hun bekende, vaste voortplantingsplaatsen. De recorders blijken bovendien dermate gevoelig te zijn dat ook een quick scan van grotere gebieden kan worden uitgevoerd. Op windstille avonden zijn van luid roepende boomkikkers en rugstreeppadden geluiden opgevangen tot op meer dan 0,5 kilometer afstand.
De meeste recorders zijn inmiddels meer dan tien jaar in gebruik. De bedrijfszekerheid onder veldomstandigheden is goed. Eén recorder is gesneuveld als gevolg van tred door vee. Bij begrazing met schapen, runderen of paarden dient de locatie dus zorgvuldig te worden gekozen (bijvoorbeeld in een braamstruweel). Daarnaast is een recorder na een hevige storm niet meer teruggevonden. Bij de uitermate hevige neerslag van 1 juni 2016 is het water van veel beken en poelen in Midden-Limburg buiten hun oevers getreden. Daarbij zijn helaas enkele recorders onder water komen te staan en verloren gegaan. Indien mogelijk moeten de recorders in het veld daarom hoogwatervrij worden geplaatst. Andere belangrijke ervaringen, voor- en nadelen van het gebruik van memorecorders voor verspreidingsonderzoek aan kikkers en padden zijn in Tabel 1 kort samengevat.

Toekomstige ontwikkelingen
Het bekijken en beluisteren van veel geluidsopnamen kost relatief veel tijd. Tegenwoordig wordt aandacht besteed aan automatische geluidsherkenning. Als maar één amfibiesoort op de opname staat is dat waarschijnlijk vrij eenvoudig te realiseren. Lastiger wordt het als meerdere exemplaren van meerdere soorten door elkaar heen roepen, zoals vaak het geval was bij heikikker en bruine kikker of bastaardkikker en boomkikker. Wellicht dat in de nabije toekomst een geautomatiseerde batch-verwerking van geluidopnamen van alle inheemse kikkers en padden mogelijk wordt. Een gelijktijdige aanduiding van één, enkele, meerdere of vele individuen zou helemaal mooi zijn. Ervaringen of suggesties op dit vlak worden erg op prijs gesteld.

Harry van Buggenum
h.vanbuggenum@waterschaplimburg.nl

Tabel 1. Overzicht van de belangrijkste ervaringen, voor- en nadelen van het gebruik van memorecorders in het veld.

Ervaringen
- Voorbereiding kost circa 1,5 uur voor 20 recorders (batterijen plaatsen, actuele datum en tijdstip instellen, opnametijd programmeren)
- Reistijd voor plaatsen en ophalen van de recorders is afhankelijk van de persoonlijke woonsituatie ten opzichte van het onderzoeksgebied
- Plaatsen in het veld kost circa 5- 10 minuten per recorder (camoufleren, GPS en andere plaatsaanduiding noteren en een schetsje maken)
- Technisch werken de recorders goed (ook bij lage temperatuur en na vorst; neerslag en vocht zijn geen probleem mits spatwaterdicht ingepakt; grootste beperking zit in de werkingsduur van de batterijen)

Voordelen memorecorders
- Langdurige steekproef van een locatie mogelijk, bij een in verhouding geringe daadwerkelijke bezoektijd
- Analyse en controle door deskundigen achteraf mogelijk
- Extra ecologische informatie te achterhalen, zoals roepduur en roepintensiteit in relatie tot weersomstandigheden
- Minder avond- of nachtwerk in het veld nodig

Nadelen
- Kosten (circa €150 per recorder)
- De gebruikte recorders hebben een beperkte timerfunctie (3x per dag)
- Relatief veel tijd nodig om alle opnamen te beluisteren of te bekijken

Activiteitenoverzicht

Datum	Aanvang	Locatie	Titel
09-05-2018	18.00 u	Limburg	RAVON-Hemelvaartweekend
12-05-2018	13.00 u	Noord-Holland	Zandhagedissen zoeken op de Hondsbossche Duinen
07-09-2018	11.00 u	Nijmegen	RAVON-sleutelvrijwilligersdag
14-09-2018	18.00 u	Utrecht	RAVON-vissenweekend Woudenberg
10-11-2018	09.30 u	Nijmegen	RAVON-dag

Er zullen de komende maanden weer veel excursies en andere activiteiten gepland worden: kijk voor actuele informatie op de activiteitenpagina op de RAVON-website!
Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: k.joosten@ravon.nl

Contactpersonen

Regiocoördinatoren en Werkgroepen (gesorteerd op voornaam)

Naam	Regio/werkgroep	Contactgegevens		Projecten MA	MR	VO RA	MZ
Arjan van der Lugt	Zuid-Holland	arjanvanderlugt@gmail.com				■	■
Arnold van Rijsewijk	West-Brabant	arnoldvanrijsewijk@gmail.com	06-36499579		■		
Conn Barrett	Duinen Zuid Holland	connbarrett@yahoo.com	071-5790341		■		
Dick van Dorp	Drenthe & Groningen	dvandorp@home.nl	0593-525620		■		
Domin Dalessi	Oost-Brabant	d.dalessi@onsbrabantnet.nl	040-2855216	■	■	■	
Edo Goverse	Werkgroep Noord-Holland	e.goverse@uva.nl	020-5257331	■		■	■
Geert van Poelgeest	KNNV afdeling Delfland	afdelingDelfland@knnv.nl	015-2610048			■	
Gerrit Kolenbrander	Gelderland	GerritKolenbrander@hotmail.com	06-42900618	■	■	■	
Gert Jan Blankena	Vissenwerkgroep De Prik	g.blankena@upcmail.nl					■
Hans Eckhardt	Werkgroep KNNV Walcheren	jeckh@zeelandnet.nl				■	
Jeroen Huisman	Vissenwerkgroep Groningen/Drenthe	jeroenhuisman@hotmail.com					■
Jeroen Reinhold	Flevoland	reinhold@landschapsbeheer.net	0320-294939		■		
John Melis	Friesland	johnmelis@chello.nl	06-46524630	■		■	■
Kees Musters	Werkgroep KNNV Walcheren	cjmmusters@zeelandnet.nl				■	
Leon Wieteler	Twente	leonwieteler@gmail.com	0545-473185		■		
Lolke Stelwagen	Regio Het Gooi	lolkestelwagen@msn.com	06-50636944	■			
Marcel Cox	Waterwerkgroep IVN Laarbeek	mcox@aaenmaas.nl				■	■
Marijke Heijne	Vissenwerkgroep KNNV Afd. Delfland	mt.heijne@gmail.com	06-13070714				■
Martijn Schiphouwer	Vissenwerkgroepen Noord-Brabant, Overijssel & Zuid-Holland	martijn.schiphouwer@ravon.nl	024-7410600				■
Martin Albers	Twente	ravon@concepts.nl	06-38229941	■		■	
Martin Melchers	Omgeving Amsterdam	martmelchers@gmail.com	020-6650925		■		
Matthijs de Vos	Gelderse vissers	geldersevissers@gmail.com	06-24495775				■
Pedro Janssen	Adderonderzoek NL (WAN)	pjans.voll@gmail.com	0478-514805			■	
Pepijn Calle	Vissenwerkgroep Zeeland	p.calle@hetzeeuwselandschap.nl	0113-569110				■
Richard Struijk	Werkgroep Ringslangen Zuid-Holland	r.struijk@ravon.nl	024-7410600			■	
Ruud Luntz	Duin en Kruidberg	r.luntz@natuurmonumenten.nl	06-54295218		■		
Stephan Huijgens	Limburg	danzigiv@gmail.com	06-53325705	■		■	
Theo Schuurmans	Aquatische WG Hoekschewaards Landschap	aquatischhwl@gmail.com	06-51051688				■
Ton Lenders	Limburg	tlenders@live.nl	0475-537045		■		
Victor van Schaik	Vissenwerkgroep NHGL (Limburg)	v.vanschaik@home.nl					■
Vincent van der Spek	Duinen Waternet	vincent.van.der.spek@waternet.nl	06-20037662	■	■		
Wim Andela	Friesland	w.andela1@kpnplanet.nl	058-2882693		■		
Wim vd Heuvel	Noordoost-Brabant	wam.heuvel@home.nl	06-14425177	■		■	
Wim de Wild	Utrecht	wim.de.wild@ziggo.nl	030-6963771	■	■		■
Wouter Bol	PWN Noord-Holland	wouter.bol@pwn.nl	06-13897440	■	■		

MA = Meetprogramma Amfibieën
MR = Meetprogramma Reptielen
VO RA = Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën
MZ = Meetprogramma Zoetwatervissen

Vrijwilliger aan het woord

Hans Teeven en Eelco Hoogendam

Dat Hans Teeven en Eelco Hoogendam echte amfibieënliefhebbers en beschermers zijn blijkt wel uit al hun vrijwilligersactiviteiten. Rugstreeppad en heikikker worden jaarlijks gemonitord op de Strabrechtse Heide, waar ze eveneens alle poelen monitoren. Daarnaast monitoren ze twee ecoducten en een populatie boomkikkers bij Valkenhorst. In 2014 hebben ze de Werkgroep Amfibieën opgericht onder de koepel van het IVN-Heeze Leende. Door de inzet en motivatie van al deze leden samen is het mogelijk al deze inventarisaties jaarlijks uit te voeren.

Niet alleen monitoring is belangrijk, maar vooral ook de actieve bescherming van amfibieën. Bij het zien van grote hoeveelheden paddenslachtoffers op de Somerenseweg, hebben zij dan ook meteen de contacten gelegd om hier iets aan te doen. Tijdens een rondje over de hei fietsen in augustus 2016 gebeurde er echter iets wat niet vaak voorkomt. De rugstreeppadden op de Strabrechtse Heide waren in gevaar, en Hans bedacht zich geen moment.

Rugstreeppadden in gevaar

Na een dagje vrijwilligerswerk is het goed om even met mijn vrouw een rondje over de hei te fietsen. Genietend van de warme zomeravond in augustus en de prachtige in bloei staande paarse heide. Beleefd gaan we aan de kant als er vier aanstormende auto's aankomen die richting Strabrechtse Heide rijden. Wel raar op een doodlopende weg, dus we houden in de gaten waar ze naar toe gaan. Ze stoppen voor de slagboom, maar lijken jammer genoeg toch door te rijden richting de heide. Ik besluit een kijkje te nemen. De eerste terreinwagen blijkt al langs de slagbomen op het pad te staan. Ik vraag waar de reis heengaat.

Luchtballon

Ze blijken op weg naar een luchtballon die op de hei geland zou zijn. Ik vraag naar toestemming van de terreinbeheerder, maar die hebben ze niet. Er zou sprake zijn van een noodsituatie, negen mensen zijn gestrand op de heide en die moeten opgehaald worden. Dat kan niet, leg ik uit. De Strabrechtse Heide is na zonsondergang het domein van de rugstreeppad en er worden veel beschermingsmaatregelen uitgevoerd voor deze beschermde soort. Ik vertel ze over de monitoring en vrijwilligers die na zonsondergang de aantallen tellen. Het lijkt eindelijk beter te gaan. In juni 2016 telden we 1.100 padden op één avond! De boodschap komt niet aan. Rugstreeppad? Wat is dat?
Ik hou vol en stel voor dat de ballonvaarders van het terrein wandelen, en dat ze dag erna de ballon op kunnen halen. Het antwoord is nee. Ondertussen blijkt dat de terreinbeheerder niet kon weigeren, en toestemming verleend is het gebied te betreden. Toch geef ik niet op. Uiteindelijk werpt het zijn vruchten af en bereiken we een compromis. Ik zal voorop wandelen en niet 4 maar 2 terreinwagens mogen mee. Zo heb zo'n 120 rugstreeppadden van een verplettingsdood kunnen redden. Bij aankomst bij de luchtballon vertel ik over de bewoners van de heide. Mijn verhaal wordt goed ontvangen en op de terugweg heb ik nog eens 70 rugstreeppadden van het pad geraapt. Om half twaalf zijn we terug. We hebben in een goede sfeer afscheid van elkaar genomen en de avonturiers hebben mij hartelijk bedankt voor de uitleg en hulp! Al met al toch nog een succes.

Naomi Lambrikx

Eelco (links) en Hans (rechts). (Foto: Naomi Lambrikx)